

Reflections on the Book of Leviticus

Dr. Avivah Zornberg

Parashat Vayikra

Guilt, Atonement, Intimacy

1. ויקרא א', א'

ויקרא, אֶל-מֹשֶׁה; וַיְדַבֵּר יְהוָה אֵלָיו, מֵאֵהָל מוֹעֵד לֵאמֹר.

VaYikra 1:1

יהוה called to Moses and spoke to him from the Tent of Meeting, saying.

2. רש"י ויקרא א', א'

"וַיְקָרָא אֶל מֹשֶׁה" - לכל דברות ולכל אמירות ולכל צוויים קדמה קריאה לשון חבה (יומא ד:; ויקרא רבה) לשון שמלאכי השרת משתמשים בו שנאמר וקרא זה אל זה (ישעיהו, ב).

Rashi VaYikra- 1:1

AND [THE LORD] CALLED UNTO MOSES — All oral communications of the Lord to Moses whether they are introduced by דבר or by אמר or by צו were preceded by a call (to prepare him for the forthcoming address) (Sifra). It is a way of expressing affection, the mode used by the ministering angels when addressing each other, as it is said (Isaiah 6:3) "And one called unto another.."

3. ויקרא רבה, א', ז'

בְּאִשֶּׁר צָוָה ה' אֶת מֹשֶׁה...בְּשִׁעָה שְׂאֵמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמִשָּׁה עֲשֵׂה לִי מִשְׁכָּן, עַל כָּל דְּבָר וְדָבָר שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה הָיָה כּוֹתֵב עָלָיו, בְּאִשֶּׁר צָוָה ה' אֶת מֹשֶׁה, אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא כָּל הַכְּבוֹד הַזֶּה עֲשֵׂה לִי מִשָּׁה וְאֲנִי מִבְּפָנִים וְהוּא מִבְּחוּץ, קָרָאוּ לוֹ שְׂיִכְנַס לְפָנָיו וּלְפָנָיו, לְכָךְ נֶאֱמַר: וַיְקָרָא אֶל מֹשֶׁה.

VaYikra Rabbah 1:7

Another interpretation: AND THE LORD CALLED UNTO MOSES. So, too, when the Holy One, blessed be He, said to Moses: 'Make me a Tabernacle,' he [i.e. Moses] wrote on everything he made 'Even as the Lord commanded Moses'. Said the Holy One, blessed be He: 'Moses has done Me all this honour, and I am within whilst he is without! Call him, that he may enter the innermost [part of the Tabernacle].' Therefore it is said, AND THE LORD CALLED UNTO MOSES.

4. מדרש הגדול

אמר רבי זריקה וכי תעלה על דעתך שהיה משה מניח השכינה והולך לו לצד אחר, שכך כתיב בו קדיייה, לא
 בא הכתוב אלא להודיע ענוונותו וצניעותו של משה, בנוהג שבעולם אדם שהמלך רגיל לדבר עמו בכל
 עת הוא נכנס ויוצא שלא ברשות, מפני שלבו גס במלך, אבל מרע"ה אינו כן אעפ"י שדיבר עמו הקב"ה
 פנים אל פנים כמה פעמים היה עומד ומרתייע ונוהג כבוד בשכינה כאילו לא נידבר עמו מעולם ובדבר
 הזה זכה למה שלא זכה אדם מעולם שכל זמן שיכנס מיד שכינה מדברת עמו שנאמר (ה') ובבוא משה אל
 אהל מועד וישמע את הקול מדבר אליו, ה"ד ושמר אדוניו יכבד. (מדרש הגדול)

Midrash Hagadol

R. Zereka said: Can you imagine that Moses left God and went off elsewhere, since the text says, 'And He called to Moses...!' The text wants to convey Moses' humility and diffidence. It is common that the king's confidante who has the king's ear at all times will enter the palace and leave it without asking permission, since he has become over-familiar with the king. But Moses was different. Even though G-d spoke with him often, face to face, he stood trembling with all due ceremony before God, as though He had never spoken with him. Because of this, he merited what no other human being had ever merited: that whenever he entered, God would immediately speak with him, as it is said: 'And whenever Moses entered the Tent of Assembly he heard the voice speaking to him.' (Numbers 7:89) As it is written:
 'One who tends to his master shall be honored.' (Proverbs 27:18)

5. ויקרא רבה א', ה'

בְּשַׁעָה שֶׁנִּגְלָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה מִתּוֹךְ הַסִּינָה, הָיָה מִסְתִּיר פָּנָיו מִמֶּנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ג, ו): וַיִּסְתֵּר
 מֹשֶׁה פָּנָיו וּגו', בַּיָּמִים עָמַד לוֹ מִן הַצַּד, בְּסִינֵי עָמַד לוֹ מִן הַצַּד, בְּאֵהָל מוֹעֵד עָמַד לוֹ מִן הַצַּד, אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ
 בְּרוּךְ הוּא עַד מָתִי אֶתֶּה מִשְׁפִּיל עֲצָמָה, אִיו הַשַּׁעָה מְצַפָּה אֶלָּא לָהּ, תִּדְעֵ לָהּ שֶׁהוּא כּוֹ שֶׁמִּבְּלֹ לֹא קָרָא הַדְּבָר
 אֶלָּא לְמֹשֶׁה, וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה.

VaYikra Rabba 1:5

You find that when the Holy One, blessed be He, revealed Himself to Moses from the midst of the thorn-bush, the latter hid his face from Him, as it is said, And Moses hid his face, etc. (Ex. III, 6). Because of this, the Holy One, blessed be He, said to him, Come now therefore, and I will send

thee unto Pharaoh

(ib. III, 10). Said R. Eleazar: The letter he at the end of the word signifies, 'If thou wilt not deliver them, no one else will deliver them. At the Red Sea he [i.e. Moses] stood aside and the Holy One, blessed be He, said

to him, Lift thou up thy rod, and stretch out thy hand over the sea, and divide it (ib. XIV, 15), as much as to

say: 'If thou wilt not divide it, no one else will divide it.' At Sinai, too, Moses stood aside, but said

He to him, Come up unto the Lord, thou (EX. XXIV,1), as if to say: "If thou wilt not come up, no one else

will come up." In the Tent of Meeting he stood aside, but the Holy One, blessed be He, said to him:

'Until when wilt thou keep thyself row? The hour waiteth but for thee!' You have proof that this is so,

for out of them all the divine word called none but Moses, [as it is written], AND THE LORD CALLED

UNTO MOSES.

6. ויקרא רבה א', ו'

רבי תנחומא פתח (משלי כ, טו): יש זהב ורב פנינים וכלי יקר שפתי דעת, וכו'. יש זהב, הכל הביאו נדבתו למשכן זהב, הדא הוא דכתיב (שמות כה, ג): וזאת התרומה וגו'. ורב פנינים, זו נדבתו של נשיאים, דכתיב (שמות לה, כז): והנשאם הביאו וגו', וכלי יקר שפתי דעת, לפי שהיתה נפשו של משה עגומה עליו, ואמר הכל הביאו נדבתו למשכן ואני לא הבאתי, אמר לו הקדוש ברוך הוא חייך שדבורך חביב עלי יותר מן הכל, שמכיל לא קרא הדבור אלא למשה, ויקרא אל משה.

VaYikra Rabba 1:6

R. Tanhuma opened [his discourse with the verse] There is gold; and a multitude of rubies; but the lips of knowledge are a precious jewel (Prov. XX, 15). It often happens that a man possesses gold and silver, precious stones and pearls, yea, all manner of delectable articles in the world, and the goodness thereof, yet possesses no knowledge. What then has he acquired? The proverb says: 'If thou possessest knowledge what lackest thou? If thou lackest knowledge, what possessest thou?' 'There is gold' [refers to the fact] that they [i.e. the Israelites] all brought gold as their freewill-offering for the Tabernacle. This is indicated by what is written, etc. (Ex. XXV, 3). 'And a multitude of rubies'; this refers to the freewill-offering of the rulers, as it is written, And the rulers brought the onyx stones, and the stones to be set, etc. (ib. XXXV, 27). 'But the lips of knowledge are a precious jewel.' Seeing that Moses' soul was sad, and that he said, 'All have brought their freewill-offerings for the Tabernacle, and I have brought nothing, the Holy One blesses be He, said to him: 'As thou livest, thy speaking is more acceptable to Me than all else.' [The proof of this is] that out of all of them the divine word called only Moses, [as it is written], AND THE LORD CALLED UNTO MOSES.

7. תנחומא ישן ס', ד'

[י"ד] ויקרא אל משה, זה שאמר הכתוב גאות אדם תשפילנו ושפל רוח יתמוך כבוד, כל מי שבורח מן השררה השררה רודפת אחריו וכו', ומשה ברח מן השררה בשעה שאמר לו הקב"ה לכה ואשלחך אל פרעה וגו', ויאמר בי אדוני שלח נא ביד תשלח וכו', ללמדך שהיה בורח מן שררה לסוף הוציאם וקרע להם את הים והביאם אל המדבר והוריד להם את המן והעלה להם את הבאר והגיז להם את השליו ועשה את המשכן ואמר מכאן ואילך מה יש לי לעשות, עמד וישב לו, אמר הקב"ה חיך יש לך מלאכה גדולה מכל מה שעשית, ללמד לבני טומאה וטהרה ולהזהירן היאך יהו מקריבין קרבן לפני, שנאמר ויקרא אל משה [דבר אל בני ישראל וגו' אדם כי יקריב מכם קרבן]. (תנחומא ישן ס' ד').

7. Tanchuma Yashan 60:4

'And He called to Moses:' That is what the text says: 'A person's pride will bring him low, but a humble person will obtain honour.' (Proverbs 29:23) One who flees from power, power pursues him. Moses fled from power; when God said to him, 'Go, I'll send you to Pharaoh...' (Exodus 3:10), he said, 'Please o Lord, send by another messenger!' (4:13) This teaches you that he fled from power. In the end, he brought the people out of Egypt, and split the Sea for them, and brought the manna down for them, and brought them the well, and the quails, and built the Tabernacle. Then he said, 'From now on, what have I to do?' He resigned from any active role. But God said, 'As you live, you have a greater task now than ever - to teach My children about impurity and purity, and to prepare them to offer sacrifices.' As it is said, 'And He called to Moses.... "When one of you offers a sacrifice..." (Leviticus 1:1-2)

8. שמות רבה מ"ג, א'

ויחל משה, כה פתח רבי תנחומא בר אבא (תהלים קו, כג): ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו, אמר רבי חמא בר חנינא הסניגור הטוב מסביר פנים בדין, משה אחד משני סניגוריו שעמדו ללמד סניגוריא על ישראל והעמידו פנים כביכול כנגד הקדוש ברוך הוא, משה ודניאל. משה מנין, שנאמר: לולי משה בחירו וגו'. דניאל מנין, שנאמר (דניאל ט, ג): ואתנה את פני אל ה' האלהים לבקש וגו'. אלו שני בני אדם שנתנו פניהם לנגד מדת הדין לבקש רחמים על ישראל.

רבי ברכיה אמר שתים, אחת בשם רבנו ואחת בשם רבי שמואל בר נחמן, רבנו אמר למה הדבר דומה למלך שהיה דן את בנו והיה הקטיגור עומד ומקטר, מה עשה הפדגוג של בו, כיון שראו אותו מתחייב דחף את הקטיגור והוציאו לחוץ ועמד לו במקומו ללמד על הבן סניגוריא. כה בשעה שעשו ישראל את העגל היה השטן עומד ומקטר בפנים ומשה עומד מבחוץ, מה עשה משה עמד ודחף את השטן והוציאו לחוץ ועמד במקומו, שנאמר. עמד בפרץ לפניו, עמד לו במקומו של פורץ.

רבי שמואל בר נחמן אמר, עמד בפרץ לפניו, דבר קשה, משל למלך שבעס על בנו וישב על בימה ודנו וחיבו, נטל את הקולמוס לחתם גזר דינו, מה עשה סונקטורו, חטף את הקולמוס מתוך ידו של מלך כדי להשיב חמתו. כה בשעה שעשו ישראל אותו מעשה ישב הקדוש ברוך הוא עליהם בדין לחיבם, שנאמר (דברים ט, יד): הרף ממני ואשמידם, ולא עשה אלא בא לחתם גזר דינו, שנאמר (שמות כב, יט): זבח לאלהים יחרם. מה עשה משה נטל את הלוחות מתוך ידו של הקדוש ברוך הוא כדי להשיב חמתו, למה הדבר דומה לשר ששלח לקדש אשה עם הפרסור, הלך וקלקלה עם אחר, הפרסור שהיה נקי מה עשה נטל את כתבתה מה שנתן לו השר לקדשה וקרעה, אמר מוטב שתדון כפנויה ולא באשת איש. כה עשה משה כיון שעשו ישראל אותו מעשה נטל את הלוחות ושברן, כלומר שאלו היו רואין ענין לא חטאו. ועוד אמר משה מוטב נדוניו כשוגגין ואל יהו מזדינו, למה, שהיה כתוב בלוחות (שמות כ, ב): אנכי ה' אלהיך, וענשו אצלו, זבח לאלהים יחרם, לפיכך שבר את הלוחות. ויאמר להשמידם, מיד התחיל חוגר בתפלה, הוי: ויחל משה את פני ה' אלהיו, שעמד בקלות ראש לפני הקדוש ברוך הוא לבקש צרכו של ישראל, הוי: ויחל משה.

8. Shmot Rabba 43:1

AND MOSES BESOUGHT THE LORD HIS GOD (32, 11). R. Tanhuma b. Abba began thus: Therefore He said that He would destroy them, had not Moses His chosen stood before him in the breach, to turn back His wrath (ps. 106.23). R. Hama b. Hanina said: The good advocate knows how to present his case clearly before the tribunal. Moses was one of the two advocates that arose to defend Israel and set themselves, as it were against the Holy One, blessed be He. These were Moes and Daniel. That Moses was one we deduce from: 'Had not Moses His chosen, etc.,' and that Daniel was the other we infer from: And I set my face unto the Lord God to seek by prayer, etc. (Dan IX, 3). These were the two men who set their face against the Attribute of strict Justice in order to plead for mercy on Israel's behalf.

R. Berekiah said two things: one in the name of Rabbenu, the other in the name of R. Samuel b. Nahman. Rabbenu said: It can be compared to a king who was sitting in judgment on his son, while the accuser was indicting him. When the instructor of the prince saw that his charge was being condemned, he thrust the accuser outside the court and placed himself in his stead in order to plead on his behalf. Similarly, when Israel made the Golden Calf, Satan stood within [before God] accusing them, while Moses remained without. What then did Moses do? He arose and thrust Satan away and placed himself in his stead, as it says, 'Had not Moses His chosen stood Before Him in the breach,' that is, he put himself in place of him who was causing the breach.

R. Samuel b. Nahman said: It is rather difficult to say that he [Moses] 'Stood before Him in the breach'. It can be explained by the case of a king who was angry with his son, and who took his place on the tribunal and tried him and pronounced him guilty. As he was about to take up the pen to sign the verdict of the court, his associate snatched the pen from his hand in order to appease his wrath. Similarly when Israel committed that act, God sat in judgment upon them to condemn them, for it says, Let Me alone that I may destroy them (Deut. IX,14); but He had not yet done so, but was about to seal their decree, as it says, He that sacrificeth unto the gods, save unto the Lord only, shall be utterly destroyed (Ex. XXII, 19). So what did Moses do? He took the Tables from the hands of God in order to appease His wrath. It can be compared to a king who sent a marriage-broker to betroth a wife unto him, but while the broker was on his way, the woman corrupted herself with another man. What did the broker, who was entirely innocent, do? He took the marriage document which the prince had given him wherewith to betroth her and tore it, saying: 'It is better that she be judged as an unmarried woman rather than one married.' This is what Moses did; when Israel perpetrated that act, he took the Tables and shattered them, as if to imply that had Israel foreseen the punishment awaiting them, they would not have thus sinned. Moses moreover said: 'Far better that they be judged as having done it unintentionally, than as if they had wilfully committed the act' ; because in the Decalogue it says, I am the Lord thy God, and the punishment for breaking this command is : 'He that sacrifices unto the gods, save unto the Lord only, shall be utterly destroyed.' Therefore did he break the Tables. And He thought to destroy them.

Immediately, Moses girded himself for prayer. That is the meaning of AND MOSES BESOUUGHT THE LORD HIS GOD. He placed himself before God with scant respect in order to request Israel's needs. Hence AND MOSES BESOUUGHT (WAYYEHAL).

9. תלמוד ברכות ז'

א"ר יוחנן ר' יוסי מנין שהקב"ה מתפלל שנאמר והביאותים אל הר קודשי ושמחתים בבית תפילתי תפלתם לא נאמר אלא תפילתי מכאן שהקב"ה מתפלל. מאי מצלי אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב יה"ר מלפני שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מדותי ואתנהג עם בני במדת רחמים ואכנס להם *לפנים משורת הדין. תניא א"ר ישמעאל בן אלישע פעם אחת נכנסתי להקטיר קטורת לפני ולפנים וראיתי אכתריאל יה' צבאות שהוא יושב על כסא רם ונשא ואמר לי ישמעאל בני ברכני אמרתי לו יה"ר מלפניך שיכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך ותתנהג עם בניך במדת הרחמים ותכנס להם לפנים משורת הדין ונענע לי בראשו וקמ"ל *שלא תהא ברכת הדיוט קלה בעיניך:

9. Talmud, Berachot 7a

[7a] R. Johanan says in the name of R. Jose: How do we know that the Holy One, blessed be He, says prayers? Because it says: Even them will I bring to My holy mountain and make them joyful in My House of prayer. It is not said, 'their prayer', but 'My prayer'; hence [you learn] that the Holy One, blessed be He, says prayers. What does He pray? - R. Zutra b. Tobi said in the name of Rab: 'May it be My will that My mercy may suppress My anger, and that My mercy may prevail over My [other] attributes, so that I may deal with My children in the attribute of mercy and, on their behalf, stop short of the limit of strict justice'. It was taught: R. Ishmael b. Elisha says: I once entered into the innermost part [of the Sanctuary] to offer incense and saw Akathriel Jah, the Lord of Hosts, seated upon a high and exalted throne. He said to me: Ishmael, My son, bless Me! I replied: May it be Thy will that Thy mercy may suppress Thy anger and Thy mercy may prevail over Thy other attributes, so that Thou mayest deal with Thy children according to the attribute of mercy and mayest, on their behalf, stop short of the limit of strict justice! And He nodded to me with His head. Here we learn [incidentally] that the blessing of an ordinary man must not be considered lightly in your eyes.

10. שפת אמת שמות 4

והח"ז אמר מי אנוכי. במד' כיהש"י הבטיח אנוכי אעלך ורצה מרע"ה להיות הש"י בעצמו הגואל. ואם הי' כן הי' הגאולה מיד ולא' הי' קישוי העבודה יותר. וכ' כי אוציא פרש"י מה ראויך ישראל לגאולה. וכי מרע"ה דיבר סרה על ישראל. הלא מסר נפשו על א' מישראל כל ימיו. אבל אמר שאין הגאולה יכול להיות רק ע"י הש"י בעצמו. וכאשר שמע שעלה צעקת בני"י לפניו ית' ורוצה לגאולם והי' עת רצון לפניו. ח'. אמר כן כדי שישב הש"י לפניו כי ראויך הם. כמ"ש תעבדון כו' על ההר הזה. שיעלה לפניו זכות אמירת נעשה ונשמע. וכן מ"ש ב'פ' תשא ושב אל המחנה בגמ' ברכות וברש"י שם כשאני בכעס כו' ע"ש. ג"כ הפי' שאמר מרע"ה כן כדי שישב לו הש"י כו'. ובוודאי מרע"ה שנבחר לגואל הי' כל דבריו לטובת ישראל ומסר נפשו לומר מה שאינו ראוי לזכותן של ישראל כמ"ש במד' כשראה הש"י שבשביל ישראל אמר כן כו':

11. רמב"ן ד', ב'

ד. (ב) נפש כי תחטא בשגגה, בעבור היות המחשבה בנפש והיא השוגגת הזכיר כאן נפש. וטעם הקרבנות על הנפש השוגגת, מפני שכל העוונות יולידו גנאי בנפש והם מום בה, ולא תזכה להקביל פני יוצרה רק בהיותה טהורה מכל חטא, ולולי זה היו טפשי העולם זוכים לבוא לפניו, ולכן הנפש השוגגת תקריב קרבן שתזכה להקרבה אל האלוהים אשר נתנה, ובעבור זה הזכיר כאן נפש.

11. Ramban 4:2

2. IF A SOUL SHALL SIN IN ERROR. Since the process of thinking is centered in the soul, and it is the soul which commits the error, Scripture mentions here nefesh (soul). The reason for the offerings for the erring soul is that all sins [even if committed unwittingly] produce a particular "stain" upon the soul and constitute a blemish thereon, and the soul is only worthy to be received by the countenance of its Creator when it is pure of all sin. Were it not so, then all the fools of the world would be deserving to come before Him. It is for this reason that the erring soul brings an offering, through which it becomes worthy of approaching unto God who gave it. It is on account of this that Scripture mentions here nefesh (soul). Our Rabbis have interpreted: 'Nefesh' (A soul) - this [word is used to] include proselytes and slaves [thus teaching us that they too are under the obligation of bringing this offering, since the term nefesh is inclusive of them as well].

12. רש"י ה' כ"ג

(כ"ג) כי יחטא ואשם, כשיכיר בעצמו לשוב בתשובה, ולדעת ולהודות כי חטא ואשם.

12. Rashi - 5:23

(23) means when he comes to a recognition of himself (recognises his duty) to repent of his sin and makes up his mind to confess that he has sinned and has incurred guilt.

13. תנחומא ויקרא ו'

שנו רבותינו מצווה גוררת מצווה ועבירה גוררת עבירה. לא יצר אדם על עבירה שעשה בשוגג אלא שנפתח לו פתח שיחטא (אפילו בשוגג) ואפילו במזיד. ולא ישמח אדם על מצווה שבאה לידו אלא על מצוות הרבה שעתידות לבוא לידו. לפיכך אם חטא בשוגג אין סימן יפה לו.

14. ויקרא רבה ב', א'

[ל"ד] דבר אל בני ישראל, רבי יודן בשם רבי ישמעאל בר נחמן, משל למלך שהיה לו פרקסין (מלבוש שלובשים על הבשר. מת"כ). וכן מצוה את עבדו ואמר לו קפלו ונערו ותן דעתך עליו א"ל, עבדו, אדוני המלך, מכל פרקסין שיש לך אי אתה מצוה אותי אלא על זה, א"ל שאני מדביקו לגופי, כך אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע מע' אומות אוותינטאות (ממשלות) שיש לך בעולמר, אי אתה מצווה אותי אלא צו את בני ישראל, דבר אל בני ישראל, אמור אל בני ישראל א"ל, שהן דבוקין לי הה"ד כי כאשר ידבק האזור על מתני איש. (ויקרא רבה כ-א)

14. Vayikra Rabba 2:1

SPEAK TO THE CHILDREN OF ISRAEL (I, 2). Said R. Judah, in the name of R. Samuel b. Nahman: This may be compared to the case of a king who had a garment concerning which he instructed his servant, saying to him: 'My lord king, of all the garments you have, you give me instructions concerning none but this one?' Said he to him: '[Quite so,] because [this garment] I wear close to my body.' Even so did Moses say to the Holy One, blessed be He: 'Out of the seventy original nations which Thou hast in Thy world, dost Thou command me concerning none but Israel, saying, Command the children of Israel (e.g. Num. XXVII, 2), SPEAK TO THE CHILDREN OF ISRAEL, Say to the children of Israel (Ex. XXXIII, 5)?' Said He to him, '[Quite so,] because they cleave unto Me.' Thus it says, For as the girdle cleaveth to the loins of a man, so have I caused to cleave unto Me the whole house of Israel, etc. (Jer. XIII, 11).'

15. פחד יצחק חנוכה ג' ג'

ג. פעמים שביטולה של תורה זה הוא קיומה שנאמר אשר שברת יישר כוחך ששברת. מעשה שבירת הלוחות היא מעשה של קיום תורה על ידי ביטולה. והרי אמרו חכמים שאלמלא נשתברו הלוחות לא היתה תורה משתכחת מישראל (עירובין נ"ד). נמצא, איפוא, כי שבירת הלוחות היה גם משום השכחת התורה. למדים אנו מכאן חידוש נפלא כי אפשר לה לתורה שתתרבה על ידי שכחת התורה, עד כי באופן זה יתכן לקבל יישר כח עבור השכחת התורה. ופוק חזי מה שאמרו חכמים כי שלוש מאות הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה והחזירום עתניאל בן קנז בפלפולו. והרי דברי תורה הללו של פלפול החזרת ההלכות, הם דברי תורה שנתרבו רק על ידי שכחת התורה. ולא עוד אלא שכל ענין המחלוקת בהלכה אינו אלא מצד שכחת התורה, ואף על פי כן הלא כך אמרו חכמים אף על פי שהללו מטהרין והללו מטמאין, הללו פוסלין והללו מכשירין, הללו פוטרים והללו מחייבים, וגו', אלו ואלו דברי אלוקים חיים: ונמצא דכל החילוקי דעות וחילופי שיטות הם הגדלת התורה והאדרתה הנוולדות דווקא בכוחה של שכחת התורה.

15. Pachad Yitzhak Chanukah 3:3

'Sometimes the suspension of Torah constitutes its fulfillment, as it is said: "[the Tablets] which you broke" - Congratulations that you broke them!' (B.Menachot 99b) The act of breaking the Tablets is an act of fulfilling the Torah by way of its suspension. The Sages said that if the Tablets had not been broken, the Torah would not have been forgotten from Israel (B.Eruvin 54). It emerges, then, that breaking the Tablets has an element of causing the Torah to be forgotten. So we learn from here a profound idea: that it is possible for the Torah to grow by being forgotten! See for example what the Sages said, that three hundred laws were forgotten during the mourning period after Moses died, and Otniel ben Kenaz restored them through his creative reconstruction (pilpul) (B.Temura 16b) So these creative reconstructions of Torah laws are words of Torah that have proliferated precisely by way of the forgetting of Torah. Moreover, the whole issue of machloket, difference of opinion about the law, is a result of forgetting the Torah; and nevertheless, the Sages said: 'Even though some declare the object pure while others declare it impure.....both views are the words of the living God.' (B.Chagiga 3b) So all the arguments and varied readings are an expansion and glorification of Torah, engendered precisely by its forgetting.